

Quadern de notes
Filosofia de l'art i Teoria de l'art
Profs. Jèssica Jaques i Miquel Molins

**INTRODUCCIÓ. LA FILOSOFIA DE L'ART I LA TEORIA DE L'ART COM
A PRAXIS DISCURSIVES INDISCIPLINADES**

I. Raons de la confluència d'ambdues assignatures

Les assignatures *Filosofia de l'art* (Grau de Filosofia, Prof. Jèssica Jaques) i *Teoria de l'art* (Grau de Història de l'Art, Prof. Miquel Molins) conflueixen en un projecte docent en el qual alumnes i professors d'aquestes assignatures comparteixen programa, equip docent, horari, espai, tutories i avaluació. Aquest projecte es troba en la seva segona edició.

Les raons d'aquesta confluència són les següents.

1. **Disciplinars.** La *Filosofia de l'art* i la *Teoria de l'art* figuren en els plans d'estudi, respectivament, del *Grau de Filosofia* i del *Grau d'Història de l'Art*, i ho fan al primer semestre del primer curs. Es disposen en aquest moment, en el cas del Grau de Filosofia, perquè l'assignatura *Filosofia de l'art* té com a objectiu prioritari que l'alumne entengui que la filosofia necessita de la sensibilitat per a ser lúcida, i que l'art és un lloc idoni per al pensament sensible, un lloc on arrelar i generar discurs filosòfic (que esdevé, aleshores, *filosofia aplicada*). En el cas del *Grau d'Història de l'Art*, perquè l'assignatura *Teoria de l'art* té com a objectiu prioritari que l'alumne entengui que la constel·lació de sentit en la producció artística es genera en la confluència de la praxis creativa, la receptiva i la narrativa.

2. **Indisciplinades.** Malgrat pertànyer a dos Graus diferents, les assignatures de *Filosofia de l'art* i la *Teoria de l'art* configuren un continu la fragmentació del qual resulta d'eficàcia dubtosa. Ambdues refereixen a la praxis discursiva de l'art, i consideren aquesta praxis com a essencial als moments de producció artística.

Les distincions podrien ser de caire històric, tot apuntant al fet que la teoria de l'art formula un discurs de primera abstracció conceptual (la majoria dels textos dels artistes, per exemple), mentre que la filosofia de l'art es pregunta el què i el perquè d'aquests conceptes. Tanmateix, aquesta distinció resulta estèril, atès que en realitat la praxis discursiva sobre les arts empelta constantment teoria i filosofia, així com altres discursos: la crítica de l'art, la sociologia de l'art i l'estètica; la curadoria i l'economia de l'art. Aquesta convergència de discursos, de vegades en tensió, ens portarà a parlar més d'*indisciplina* que de *disciplines*, des de la comprensió que la universitat de la segona dècada del segle XXI no ha d'estar formatejada segons els paràmetres del segle XIX. Això fa que l'assignatura adopti un compromís formatiu i no informatiu (Per entendre'ns: no es repetiran a classe informacions que surtin a la *Wikipedia*).

Aquest caràcter indisciplinat de la pràctica discursiva sobre les arts té una raó fonamental, que és la indisciplina substancial a la filosofia i a les arts. Des de Sòcrates fins a Jacques Rancière, la filosofia ha estat el discurs del privilegi de la pregunta davant de les respostes, el discurs sorgit del *sapere aude* ("Tingues l'audàcia de saber" –Horaci, Kant–; "hecho de pròpia cabeza" –Goya–); el posar en crisi els dogmes, els coneixements establerts, els hàbits, els consensos i les institucions. Per la seva banda, les bones obres d'art són –entre altres coses– pràctiques disruptives de modes de fer canònics (productius i receptius).

3. Professionalitazadores. La *Filosofia de l'art* i la *Teoria de l'art* són praxis discursives que es poden incloure –i aquesta és la vocació de la confluència de les assignatures–, en el que s'anomena *Estètica aplicada*, com una part de la *Filosofia de l'art aplicada*. L'*estètica aplicada* és el discurs filosòfic sobre pràctiques artístiques altament compromès amb aquestes, tant des d'un punt de vista conceptual com professional.

De la mateixa manera que les disciplines s'han indisciplinat o malden en certes ocasions per fer-ho (com és el cas d'aquesta assignatura), d'un temps ençà els rols dels actors del món de l'art han esdevingut polièdrics professionalment. Així, un artista pot ser, alhora, curador d'exposicions o d'esdeveniments, escriptor de textos de catàleg o agitador d'un laboratori de creativitat. D'altra banda, de més en més els directors de museus, centres artístics, laboratoris creatius o centres de formació artística tenen una formació teòrica que arriba a

assolir el grau de doctor. Un magnífic exemple del tipus de discurs que pot generar la trobada entre teoria i pràctica són els projectes presentats al *JAR* (*Journal of Artistic Research*; www.jar-online.net).

Aquesta peculiaritat de la cartografia artística institucional no deixa de ser una emfatització d'una de les constants d'una gran part de la producció artística des del Renaixement. Així, des d'aquest moment fins a les Avantguardes, molts artistes han tingut formació filosòfica, científica, matemàtica, tecnològica i/o biològica, literària, dramàtica; o almenys n'han tingut afició. Això és així inclús al Romanticisme i a les Avantguardes, qüestió que minora considerablement el mite del geni com una força de la natura oposada a les dinàmiques i xarxes culturals d'una època.

Un dels afanys de l'assignatura és enfocar la professionalització de l'alumne des d'aquesta vessant del discurs com a praxis generativa d'acció en el món de l'art, allunyant-nos dels tòpics de la “filosofia pura” i de la història de l'art basada en l'arxiu i en el desconeixement de les pràctiques artístiques. El nostre lloc serà un lloc reivindicat des del moment de la Il·lustració i la seva exigència del *Sapere aude*: el lloc de l'expertesa en el saber mirar, el lloc de la *perspicàcia sensible*. Volem formar-nos com a experts en mirada artística, a l'igual que un etòleg és expert en la mirada envers els éssers vius.

L'*etologia* és un discurs indisciplinat elaborat en la confluència de la biologia, la genètica, la psicologia, la història evolutiva, l'estudi dels comportaments socials i individuals dels animals humans i no humans en el seu medi natural. En afinitat amb l'etologia animal, proposem l'*etologia de les arts* com a discurs que considera l'obra d'art anàloga a un ésser viu amb la seva pròpia cronologia, fisicitat, presència, ànim, comportament, maneres de interrelacionar-se i de construir comunitats, de recollir un passat i projectar un futur, de transcendir i revolucionar el seu propi origen. L'etologia de les arts seria una pràctica discursiva que recorre a la filosofia i a la teoria de l'art, així com a tots els altres discursos sobre les arts.

II. Programa

El programa de l'assignatura està concebut com un curs en el qual l'estudiant anirà ampliant el seu instrumental estètic a través dels diferents conceptes fins a arribar a un final de trajecte en el qual reprendrà l'origen, qüestionant-lo en el seu sentit inicial per derivar en una pluralitat de discursos. Més precisament: configura una primera volta d'espiral que l'estudiant pot continuar elaborant en els anys futurs de la seva formació. En la seva elaboració els professors han estat molt conscients que es tracta d'una assignatura del primer semestre del primer curs de Grau, i s'ha optat per un discurs introductori però no reduccionista ni simplificador, ans al contrari: es posen les bases per a un discurs expansiu. La filosofia i la teoria de l'art són discursos complexos, especialment pel grau d'intersecció de veus que es requereixen. Simplificar aquesta complexitat seria falsejar la naturalesa d'aquestes disciplines i restar-ne potència el seu abast. És per això que s'ha optat per la tria de vuit conceptes que configuren el vocabulari fonamental de la filosofia i de la teoria. Aquests conceptes seran presentats a classe sistemàticament i només en segon terme cronològicament, i seran treballats perquè l'estudiant pugui elaborar-ne un argumentari fluid que pugui presentar-se com a pràctica del discurs sobre les arts.

Els vuit conceptes són:

1. Relat
2. Aparicions
3. Representació
4. Performativitat
5. Criteri
6. Actors
7. Indisciplina
8. Relats

Les unitats docents consistiran en tres sessions dedicades a cada concepte. Les dues primeres seran de presentació del terme i la tercera de discussió sobre un text que hi estigui relacionat. A classe es proposaran unes pautes de lectura i l'alumne llegirà el text pel dia del seminari. Després de cada unitat docent hi haurà una prova que implicarà els coneixements sobre el concepte i la lectura que

s'hagin treballat a classe. El quadern de notes que aquí es presenta pretén ser una ajuda per a la comprensió de cadascuna i del conjunt de les unitats docents, en cap cas “apunts” que l'alumne hauria de repetir a les proves. Es tracta simplement d'un dispositiu d'ajuda per pensar i mirar les arts.

Els detalls del procediment d'avaluació, així com els textos de lectura obligatòria i la bibliografia secundària, han de consultar-se a la guia docent de l'assignatura.

UNITATS DOCENTS

Unitat 1: *Relat*

1. Concepte: Relat

La història de l'art, a més d'una datació de les obres, és un relat, per més que es pretengui com a "ciència històrica" o ambicioni un caràcter totalitzador; la història de l'art és una *story* i no una *history*.¹ Així, uns mateixos fets i/o objectes artístics poden ser narrats de manera molt diferent depenent de la ideologia, el llistat de les disciplines artístiques i la seva relació amb les pràctiques de les arts – que han variat considerablement al llarg dels segles –, el gust, i els coneixements del narrador.

Si bé les dades de d'una catalogació són vertaderes o falses, i moltes vegades necessàries per a una narració el més completa possible de l'obra, aquesta narració final no n'és, de vertadera ni falsa. El seu criteri de validació són la versemblança i la seva capacitat de generar experiència estètica. Allà on emmudeixen els documents, les preguntes continuen, i s'exigeix la versemblança en les respostes, en una continu que vincula la subjectivitat amb la pretensió de objectivitat o comunicabilitat. Altrament dit: (més enllà del catàleg) una obra no té una raó de ser científicament comprovable, sinó que se li poden atribuir raons poc o altament versemblants. El que porta a la consecució d'un discurs versemblant és el criteri, que es va elaborant amb l'experiència (en aquest cas: de mirada) fins a arribar al grau d'*expertise* requerit per a la professió. Així, de la mateixa manera que la producció artística consisteix en la formalització física d'una experiència d'idees estètiques, la producció de relat sobre les arts radica en la formalització discursiva de la mateixa; ambdues impliquen formalització de coneixements.

També la història de la filosofia és un relat. Interpretar els textos de Kant no significa donar-ne les dades de la seva publicació, ni tan sols les cruïlles de les influències que hi intervenen, ans proposar unes claus de lectura versemblants que

¹ Els historiadors que varen inaugurar aquest mode de generar discurs sobre les arts foren Erwin Panofsky, Aby Warburg, Ernst Gombrich.

facilitin la comprensió de la seva complexitat als lectors contemporanis. Igualment, l'estètica, la crítica d'art, la sociologia de l'art, la curadoria, són discursos que configuren relats versemblants i no susceptibles de ser vertaders o falsos.

De tots els relats possibles, la història és el que ha dominat des del passat fins a l'actualitat, que té el seu fonament en la vocació científista pròpia del segle XIX. De fet, es tracta d'un relat que neix al si de l'enfortiment de l'acadèmia alemanya davant de les altres acadèmies europees, i sota el paraigües del positivisme i de la passió científica; es construïren relats històrics amb pretensions d'analogia amb les ciències, és a dir, amb pretensió de veritat. Des de la pretensió d'una narració de la història d'Europa científica, s'elaborà una història de l'art, de la filosofia, de la ciència. La peculiaritat del relat històric és el privilegi de la successió davant la simultaneïtat, la pretensió de veritat i una adequació afí al paradigma epistemològic de la "evolució", del que depenen habitualment conceptes com el d'*estil*. Això va tenir i té la seva dinàmica institucional, a la que respon el naixement coetani d'institucions com el museu, el zoològic i la universitat tal com les entenem avui, quan encara no s'han deslliurat ni del eurocentrisme ni del discurs patrimonial.

El relat de la filosofia de l'art i de la teoria de l'art requereixen d'escatir les formes d'aparició i de representació de l'obra, quin és el seu grau de performativitat i dimensió receptiva, quins criteris de judici requereix, quins són els actors que hi intervenen i quin és el seu grau de disrupció respecte al cànon i a la disciplina. Aquest aspectes deriven en una pluralitat (que no en un relativisme) de punts de vista que fan considerar el pas del terme *relat* al seu plural: *relats*, en un acostament polifònic a l'obra: són moltes veus, suficientment afinades perquè engresquin a una recepció artística compromesa. Aquesta és la vocació del curs, que, en tant que curs, exigeix la construcció de relats en un flux d'esdeveniments. A priori proposem aquest vuit conceptes com a vuit esdeveniments discursius que en el dia a dia de l'assignatura "aniran dissenyant el seu curs". Es pretén mostrar com configurar una narració adient per a l'objecte designat com a artístic, que ubiquem en una esfera autònoma de coneixement i experiència.

Posem com a exemple d'objecte autònom *Fontaine* de Marcel Duchamp (1917).

En aquesta diferenciació d'un territori autònom, l'obra és el resultat d'una interacció entre un creador (singular o col·lectiu, respon a la capacitat inventiva dels individus) i les institucions i pràctiques de la societat; les normes, els canons i les convencions limiten allò que és possible pensar, enunciar, fer i veure. Això és el que Rancière designa com a *règims de visibilitat*, que donen el marc de comprensió i de generació de sentit per a l'obra. Aquest sentit té múltiples dimensions a atendre, en un recorregut d'anada i tornada des de l'obra a l'interpret. És per aquesta raó que cal pensar en lectures que evitin els moldels dogmàtics que parlen de l'*Art* o àdhuc d'*art* i no atenen a les *arts*. Proponem les *arts* com un conjunt de pràctiques i/o tècniques que, considerades des d'allò que tenen en comú, poden ser pensades com a *art*. Es proposa l'eclecticisme de les arts i els seus discursos en lloc del dogmatisme.

Posem en joc el concepte de relat amb el Pantocràtor de Sant Climent de Taüll.

2. Pautes de lectura al text: Jacques Rancière, *El maestro ignorante*, capítol 1

Aquest text es vincula a l'assignatura en dos aspectes:

- 2.1. Com a “clau de sol” de l'assignatura. Rancière és un filòsof neosocràtic que defensa l'aprenentatge com a formació compartida i on els rols entre mestre i alumne es dilueixen i confonen. Aquest és el tarannà de l'assignatura. Demanem als estudiants pensar en quins compromisos i dissidències implica aquesta manera d'adreçar-se a l'ensenyament en un Grau d'*Història de l'art* i en un Grau de *Filosofia*, així com en una assignatura com la que es planteja.
- 2.2. El personatge del capítol és un mestre (Joseph Jacotot) sorgit de la Revolució Francesa que defensa la ignorància i l'experiència com a vies privilegiades per al coneixement. Això és afí al criteri de la versemblança reivindicat per als relats que proposem com a discursos per a les arts. Demanem que es pensi en aquestes afinitats.